

1. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — К. : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 2.
2. Лучук Т. Рак лігтеральний — живущий стиль української поезії / Т. Лучук // Другий Міжнародний конгрес українців (Львів, 22—28 серп. 1993 р.) : доп. і повідомл. : Літературознавство. — Львів, 1993. — С. 248—253.
3. Мірошніченко М. 300-річчя українського паліндрома / М. Мірошніченко // Вітрила-95 / ред.-упоряд. А. Мойсієнко. — К. : Молодь, 1995. — С. 194.
4. Плерома 3'98. Мала українська енциклопедія актуальної літератури / упоряд.: В. Єшкілев, Ю. Андрухович. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998.
5. Четвер. — 2003. — № 17: Народні перлини. — С. 151. — Паліндромний спецпроект 20.02.2002.

Ольга Катола

**«НА КРУТИХ ПОВОРОТАХ ДОЛІ»:
БУДІВНИЧІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ «УКРАЇНИ INCOGNITA»
ГАЗЕТИ «ДЕНЬ»)**

У статті досліджено публікації історико-державницької тематики, вміщені на тематичній сторінці «Україна Incognita» всеукраїнської газети «День» упродовж 1998—2009 рр.

Ключові слова: публікація, тематична сторінка, Україна, історія, держава, незалежність.

В статье исследовано публикации историко-государственной тематики, помещенные на тематической странице «Україна Incognita» всеукраинской газеты «День» в 1998—2009 гг.

Ключевые слова: публикация, тематическая страница, Украина, история, государство, независимость.

In article publications of historical-state theme that are on thematic page «Ukraine Incognita» of Ukrainian newspaper «Den» at the period of 1998—2009 years are investigated.

Key words: publication, thematic page, Ukraine, history, state, independence.

Творча програма всеукраїнської газети «День», задекларована на початку її діяльності, відразу сприяла популяризації видання у колах наукової, творчої, фахової інтелігенції, експертних середовищах,

університетській молодіжній аудиторії. Оптимальне поєднання політичної незаангажованості, високої професійної і різнобічної компетенції, плюралізму підходів до оцінювання і пропозицій вирішення суспільних проблем створили газеті «День» імідж демократичного, авторитетного і солідного видання.

Вагомість просвітницької місії «Дня» зумовлює високий рівень інтелектуального представлення як у фаховому середовищі, так і в суспільстві загалом. Це усвідомлюють редакційні працівники та автори-компетенти, яким, окрім реалізації професійного зацікавлення, насамперед небайдужа доля духовної спадщини великого народу. Започаткована на шпальтах всеукраїнського видання розмова про реанімування історичної пам'яті, повернення її народу сприяє виникненню плідних дискусій стосовно комплексу проблем, пов'язаних з національною історією та культурою. Публікації означеної тематики, вміщені на тематичній сторінці «Україна Incognita» газети, формують текстовий комплекс, що є об'єктом нашого дослідження.

Образ «Дня» як інтелігентного видання, що позиціонує себе «дзеркалом українського суспільства», творять публікації популярних рубрик і тематичних сторінок, як-от: «Історія та «Я», «Україна Incognita», «Культура», «Суспільство», авторами яких є відомі українські вчені, письменники, публіцисти, культурологи. Досліджувані матеріали порушують важливі питання у суспільно-гуманітарних, історико-культурних сферах.

Культурно-освітній проект «Україна Incognita» позначений інтелектуальним спрямуванням, профільною тематикою публікацій, продуманим добром авторів. Варто акцентувати одну з його особливостей, що засвідчує авангардність панорамного бачення порушеної проблематики. Утвердження національної держави і розвиток інститутів громадянського суспільства, на думку авторів публікацій, аж ніяк не контрверсійні чинники, а взаємодоповнюючі та взаємозбагачувальні.

Залучаючи до газетної творчості інтелігенцію, «День» має можливість компетентно аналізувати проблеми історії та сучасності. Упродовж років видання стало центром консолідації справжньої вітчизняної еліти, своєрідним форпостом українства у складному сучасному світі і, зрозуміло, дискусійним клубом, де у полемічному

герці сходяться різні погляди і переконання, але ця змагальність позначена толерантністю й усвідомленням існування «іншості», що теж має право на існування.

Окрім власне пізнавально-історичної цінності, опубліковані статті запроваджують нову інформаційну культуру, інакше кажучи — новий тип тексту. Якість цих публікацій як журнального явища визначається не швидкоплинністю чи одноразовою злободенністю, а глибиною аналітики, ґрунтовністю аргументації, переконливістю логіки узагальнення тощо. Публікації видання спрямовані на підвищення інтелектуальної активності, поступ й утвердження цінностей громадянського суспільства, розвиток людини як національної особистості.

Історичні студії на шпальтах «Дня» — це і своєрідна енциклопедія історичних знань, яка подається упродовж усього періоду існування газети для широкого читацького загалу, і фахове читання для інтелектуалів. У цих публікаціях успішно поєднуються повнокровність історичного фактажу, оригінальність трактування, сміливі припущення й узагальнення, базовані, однак, на строгій аргументації.

Окремо відзначимо таку добру справу, як прищеплення смаку до пізнання історії розвідками з публіцистичним струменем, — читачі високо оцінили цю поживу для допитливого розуму. Тож можна сміливо стверджувати, що публікаторство такого типу матеріалів засвідчує наявність у сучасній українській пресі якісної журналістики.

Виразна громадянська позиція газети — політична незаангажованість, внутрішня свобода — викликають повагу у суспільстві. Це дозволило здійснити потужний прорив у плані осмислення історії України.

Загалом, публікації тематичної сторінки «Україна Incognita» подають «історії життя яскравих особистостей — як всесвітньо відомих, так малознаних, чий імена уславили Україну й нерозривно пов'язані з нею». З огляду на коректність використання хронологічного принципу у викладі історичних подій ці газетні тексти також скомпоновано з урахуванням традиційної періодизації історії України.

Перший блок публікацій, присвячених періоду Київської Русі, відкривається статтею О. Ястребова «Легендарний вождь Вогнебога: князювання Аскольда і Діра — початок могутності Київської

держави» (2005. — № 213). У ній резюмується, що «з окремих розрізнених історичних фактів про князювання Аскольда і Діра вимальовується образ Київської держави — Русі середини IX ст., яка підкоряє сусідів, воює з Візантією, укладає з нею та іншими державами мирові угоди й, зрештою, робить спробу прийняття християнства на церковному рівні». Ще одна публікація — «Як Аскольд і Дір на Царгород ходили» Л. Качковського (2000. — № 62) — засвідчує, що саме від того знаменитого походу на столицю Візантії, докладно описаного грецькими хроністами, Русь стає відомою у світі. Необхідно наголосити, що Нестор-літописець власне від нього почав систематичний виклад нашої історії.

Варто відзначити, що навіть перелік назв публікацій виразно вказує на роль київських князів в утвердженні та розбудові держави: О. Ястребов «Як князь Ігор будував основи Русі-України. До 1600-річчя трагічної загибелі князя» (2006. — № 79), «Володимир Великий — «Ясне Сонечко» України» (2005. — № 125), «Великий переворот. Релігійні та адміністративні реформи Володимира Великого» (2008. — № 84); В. Грипась «И начыша князи сами на себе крамолу ковати...». Невиконаний заповіт Ярослава Мудрого» (2006. — № 151, 156); С. Граб «Любецькі з'їзди давньоруських князів» (2002. — № 153); С. Махун «Ярослав Мудрий — дипломат і будівничий, а вже потім воїн»; І. Сюдюков «Славний перемогами Мономах». Наприклад, у статті, присвяченій Володимирі Великому, наголошується, що запровадження в Київській Русі 988 р. християнства було великою історичною подією, адже означало також і перемогу феодальних відносин над відживаючим родовим ладом, що сприяло підвищенню її авторитету серед більшості країн, що прийняли цю релігію.

Державним діячам, правителям Галицько-Волинського князівства, присвячено кілька публікацій цього тематичного блоку. Так, у статті О. Потурая «Князь Роман, державник мимоволі» (1999. — № 181) акцентується на долі князя Романа, яка може бути хрестоматійним взірцем для політика-державника. По суті, він усе життя прагнув утвердитися як найвищий владар, а в історичному висліді утвердив через себе державу. Адже саме завдяки його зусиллям 810 років тому постало Галицько-Волинське князівство, за М. Грушевським — прообраз найпершої Української держави. Свідченням

державної зрілості амбітного й енергійного князя було те, що він, подолавши збройні виступи проти нього київських і чернігівських князів, не покарав їх, а залучив, об'єднавши усі сили Русі, до боротьби з половцями. Цікаво, що Роман запропонував руським князям свій проект облаштування Русі — утворення єдиної держави конфедеративного типу. Однак ніхто не підтримав цю блискучу державотворчу ідею, яка випереджала свій час.

У публікації І. Сюдюкова «Гіркий мед влади. Життя й доля Романа Мстиславовича, об'єднувача земель» (2007. — № 96) також досліджено діяльність цього найвидатнішого князя усієї України-Русі на рубежі XII—XIII ст. Зокрема, проаналізовано, як зовнішня політика князя Романа сприяла зміцненню авторитету князівської влади та престижу держави.

Про те, як давньоруські князі давали збройну відсіч ятв'ягам — представникам летто-литовських племен, які чинили спустошливі набіги на території, заселені слов'янами, — йдеться у статті П. Кралюка «Ятв'яги та боротьба Галицько-Волинського князівства за Полісся» (2004. — № 151). Ця боротьба мала для правителів князівства надзвичайно важливе геополітичне значення. Як відомо, у першій половині XIII ст. Південно-Східна Прибалтика почала відігравати помітну роль у європейській торгівлі. Данило Галицький планував «прорубати вікно» в Прибалтику, аби прилучитися до північноєвропейської торгівлі. Важливим чинником, що орієнтував князів на захоплення й освоєння цих земель, було також створення резервної території, на якій можна було б перебути напади татар та інших загарбників. Побічним, але значним ефектом від цієї князівської діяльності була слов'янізація летто-литовців, що сприяла переважанню слов'янського елемента у Великому князівстві Литовському й утвердженню «руської» мови як офіційної цього державного утворення.

Польсько-литовська доба в українській історії (XIV—XVI ст.) у контексті аналізованої проблематики висвітлена у кількох публікаціях, як-от: І. Сюдюков «Вітовт — «король литовців і русинів» (2000. — № 102), С. Махун «Князь Костянтин Іванович Острозький: неймовірні зигзаги біографії «Руського Сципіона» (2003. — № 206), Л. Качковський «Втрачені можливості. Руське князівство у складі Речі Посполитої» (2001. — № 6, 11). У статті І. Сюдюкова голов-

ний історичний персонаж — великий князь Вітовт (Вітаутас), під владою якого величезна частина українських земель — від Поділля до Києва, від Причорномор'я до Чернігова — перебувала близько 40 років. (Упродовж двох століть Велике князівство Литовське було спільною державою литовського, білоруського й українського народів. Отже, період панування його правителів — литовців за походженням — є невід'ємним фрагментом історії України. М. Грушевський стверджував, що цю державу, яка зазнала потужного впливу слов'янського політико-культурного елемента, можна вважати законною спадкоємицею Київської Русі та Галицько-Волинського князівства.) Наполегливість і вправність у веденні державних справ, відвага й енергійність дозволили Вітовту провадити досить незалежну політику. Україна була зацікавлена у продовженні та завершенні курсу Вітовта («зміцнювача влади» — за визначенням його сучасників) на політичну самостійність, незалежнення від польських феодалів. Великий князь завдяки дипломатичному хисту, широким міжнародним зв'язкам зумів наблизитися до здійснення своєї мрії — отримання королівської корони, однак не дожив до коронації.

В історичній розвідці С. Махуна у центрі уваги — князь Костянтин Іванович Острозький, представник роду князів Острозьких, лепту якого в історію та культуру України і Східної Європи важко переоцінити. Цей найбільший магнат Великого князівства Литовського та Корони Польської володів багатьма поважними титулами, зокрема, він був Гетьманом великим литовським (1497—1500, 1507—1530 рр.). Костянтин Острозький за свою діяльність — як визначний політик, полководець і меценат православної культури — викликав захоплення і повагу сучасників. Його блискучі перемоги, зокрема у битві з московським військом під Оршею 1514 р., майже на століття визначили статус-кво на кордонах Литви і Московії.

Найбільшим за кількістю надрукованих статей є блок, присвячений козацькій добі. Хронологічно започатковує його публікація С. Махуна «Незламний дух «історичного патрона Запорізької Січі» (2000. — № 111). На переконання більшості істориків, Дмитра Корибута-Вишневецького, православного українського князя, можна вважати засновником Запорізької Січі, першим гетьманом в історії України. Видатний воїн, він віддано захищав українські землі від

«басурманів», був грозою кримських татар і турків. Саме Вишневецький започаткував на Хортиці будівництво укріплень, щоб тримати під контролем пересування орд нападників. Драматичні перипетії долі князя завершилися полоненням турками. Його трагічна смерть оспівана в народних думах, баладах, піснях про «Байду» — таким було прізвисько славного мужа.

У значній частині статей означеної тематики увага акцентується на такій видатній історичній постаті, як Богдан Хмельницький: Д. Рибаків «На крутих поворотах долі» (2006. — № 93), В. Горобець «День, якого не було?..» (2003. — № 8), В. Газін «У царських обіймах» (2005. — № 24), О. Ястребов «Козацька Україна» (2009. — № 142), Є. Зарудний «Протектор козаків та «гетьман» інDEPENDENTів» та ін. Підписаний 1649 р. Зборовський мирний договір між Польщею та Україною створив оптимальні умови для формування козацької України. Закладалися основи державного будівництва на територіях, де запроваджувався запорізький спосіб життя. (Цікаво, що козацьке судочинство користувалося, зокрема, Магдебурзьким правом.) Б. Хмельницький успішно впроваджував норми державного управління на відвоєваних від Польщі землях. Однак найбільше у публікаціях зосереджується на ролі великого гетьмана у переяславських подіях і власне у підписанні українсько-московської угоди, яка доленосно вплинула на розвиток України впродовж століть. Очевидно, що гетьман мав єдину мету — захист українських державних інтересів, але московське керівництво зуміло після смерті Б. Хмельницького, вхопивши Україну у «царські обійми», знищити її як державне утворення, що й призвело в подальшому до трагічних наслідків для українського народу.

Однак найбільше публікацій, героями яких є видатні особистості, що своєю діяльністю посутньо впливали на долю України, зосереджуються на контроверсійній постаті гетьмана Івана Мазепи. Це, зокрема: В. Горобець «Гетьман Іван Мазепа: життя «за» і «проти» царя» (2003. — № 97), Г. Мельничук «Таємний задум Івана Мазепи» (1999. — № 143), В. Грипась «Задля піднесення України. Гетьман Іван Мазепа і ренесанс національної культури» (2007. — № 13), Т. Чухліб «Напередодні Полтавської битви. Чому Мазепа відмовився від зверхності Москви?» (2009. — № 89), В. Кононенко «Іван Мазепа та Петро I: до реставрації знань про українського

гетьмана та його оточення» (2008. — № 217). Полишивши десятиліття васальної служби Москві, гетьман виступив на захист «матки Отчизни бідної України» — і програв у вирішальній битві. Великий внесок Мазепи у державне будівництво, надзвичайно щедре меценатство, що сприяло розквіту української культури, церковного будівництва, літератури, освіти тощо, нарешті отримують належну оцінку.

Після укладення Андрусівського миру між Росією та Річчю Посполитою політичні інтереси Московії та козацької України назавжди розійшлися, однак і до того вони були складними й неоднозначними. Хоча столітня автономія Гетьманщини була-таки скасована, вона зберегла певний вплив на т. зв. малоросійське суспільство. Про ці історичні події, діяльність остатніх гетьманів, українських державців йдеться у таких публікаціях, як: О. Ястребов «Останній козак на гетьманському столі». Гетьман України — Данило Апостол» (2004. — № 196); В. Кононенко «Історія мовою «вольностей». Українська державність XVIII ст.: погляд козацьких інтелектуалів 1730—1750-х рр.» (2009. — № 103), «Вольності старовинні зберігати... Українська державність XVIII ст.: погляд українських депутатів Законодавчої комісії 1767—1768 рр.» (2009. — № 62, 67—68). Ці статті дозволяють стверджувати, що навіть у XVIII ст., попри абсолютну залежність від Московії, серед української еліти Гетьманщини відбувалися процеси, характерні для національного будівництва, тобто формувалося ядро «малоросійської» нації. Однак імператриця Катерина II припинила ці «ігри» в автономію, знищивши найменші спроби українства самоідентифікуватися. Над Україною запанувала ніч історії.

Дослідники, вивчаючи історичний феномен вікової бездержавності, який поєднується із суспільним усвідомленням своєї національної ідентичності, окремішності мови та культури українства, порізному визначають причини такого драматичного стану речей. Тривале перебування під владою різних держав переважно імперського типу зумовило насамперед соціально-економічне поневолення; потужний вплив панівних культур, втягуючи в імперіалістичну орбіту, деформував питому, автохтонну культуру. Це, своєю чергою, призвело до витворення різних концептів національного існування,

сформувало розходження у ментальності, національній свідомості, ідейно-політичних орієнтаціях, життєпобутуванні різних частин українського народу.

Порівняння визначного українського історика Івана Крип'якевича України з дволиким Янусом дозволяє усвідомити метафорично її роздвоєність (різновекторність спрямування — за сучасною термінологією) — саме цивілізаційно-географічний фактор зумовив її зверненість одним лицем на Захід, іншим — на Схід. Власне цей суб'єктивний чинник, набувши статусу визначального, призводив до поразок національно-визвольних змагань упродовж століть. А шовіністичні спекуляції, базовані на псевдонаукових концепціях, завершально заперечували самé існування українського народу.

1990 р. Верховною Радою було прийнято Декларацію про державний суверенітет України — звершився момент історичної справедливості. Через рік Україна уже позиціонувалася у світі як незалежна держава. Це сходження до незалежності повинно бути останнім. Громадянам України варто пам'ятати: «Незалежність держави є незалежністю особистостей, що її утворюють».

Затребуваною й актуалізованою українську історію роблять сьогодення і зацікавлення причинами національних перемог і поразок. Наголосимо, що у трактуванні авторів публікацій досліджуваної тематики актуалізована історія — це не архівні знання. Точніше — не лише факти історичної дійсності, це також зв'язки між ними, контекст існування, осмислення, тлумачення — усе це допомагає усвідомити глибинні смисли історії.

У контексті проаналізованого варто процитувати Дмитра Павличка, шляхетного достойника і в літературі, і в державотворенні, який в одній із своїх публікацій п. н. «Будівничий української державності. Кілька актуальних порад народові від Івана Франка» (День. — 2006. — № 136) стверджував: «Франко — вільний громадянин Європи. Його творчість — незаперечне право українського народу вільно почуватися і перебувати в центрі європейського життя, бути не чорноробом, а одним із зодчих демократичного континенту». Це наше місцеперебування під сонцем — Європа як дім буття. Про це знали і пам'ятали, попри різні катаклізми і пертурбації історичної долі, наші славні та великі державні мужі, які спрямовували свої зусилля на утвердження цього статус-кво.

І в цій благородній справі відновлення історичної пам'яті роль публікацій «України Incognita» неоціненна, адже, по суті, — це реанімація пам'яті про кривий зв'язок з європейським цивілізаційним світом. Фрагменти нових знань, немов смальта, творять «мозаїчне полотно», що представляє справжність проминулої історичної реальності — в усій неоднозначності й повноті.

Посвятна — напружена і наполеглива — праця авторів публікацій тематичної сторінки газети «День» разом із зусиллями редакційного колективу з кожним роком наближає той час, коли Україна нарешті стане для всіх українців «землею обітованою», а не «землею невідомою».